

Examen HAVO

2016

tijdvak 1
dinsdag 24 mei
13.30 - 16.30 uur

economie

Dit examen bestaat uit 26 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 52 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of berekening gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of berekening ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd.

Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Opgave 1

Schipperen naar Schierland

Schierland is een klein eiland gelegen op enkele kilometers van het vasteland. Voor vervoer van en naar het eiland zijn de eilanders en de toeristen al meer dan honderd jaar afhankelijk van één veerdienst: Ferrygood. De eilanders zijn al jaren ontevreden over de 'veel te hoge prijs' die Ferrygood voor een retourticket berekent. De onvrede bij de eilanders heeft geleid tot de oprichting van een veerdienst in eigen beheer: Budgetboot. Een retourticket is bij Budgetboot veel goedkoper.

- 1p 1 Is er na toetreding van Budgetboot op de markt van veerdiensten naar Schierland sprake van monopolistische concurrentie of oligopolie? Verklaar het antwoord.

Ferrygood kan zich de onvrede van de eilanders niet voorstellen: "Wij zijn een commercieel bedrijf, maar hebben de huidige prijs van een retourticket van € 31,20 toch gebaseerd op het behalen van maximale omzet. Als we streefden naar maximale totale winst, zouden we voor een retourticket een prijs moeten rekenen die bijna 20% hoger ligt."

Gebruik bron 1.

- 2p 2 Bereken de prijs van een retourticket indien Ferrygood streeft naar maximale totale winst.

Directeur Rob Kaptein van Budgetboot: "De prijs van een retourticket bij Budgetboot is € 10,-. Er zijn verschillende redenen waarom wij veel goedkoper zijn dan Ferrygood:

- Budgetboot biedt minder service en de veerboten zijn minder luxe, daardoor zijn de totale constante kosten veel lager en bedragen onze variabele kosten maar € 6,- per retourticket;
- Budgetboot streeft naar een break-even situatie. Bij 95.000 verkochte retourtickets is er voldoende omzet om onze totale kosten te dekken."

- 2p 3 Bereken de totale constante kosten van Budgetboot.

Ferrygood overweegt de prijs van een retourticket te verlagen. “Als we niets doen zal het marktaandeel van onze concurrent verder toenemen en dat is onacceptabel”, aldus de directie van Ferrygood. Rob Kaptein vraagt zich af hoe Budgetboot het best kan reageren: de prijs ook verlagen of de prijs gelijk houden? Daartoe stelt hij een matrix op waarin de effecten van de prijsverlaging op het marktaandeel zijn verwerkt (zie bron 2). In zijn matrix is Rob Kaptein ervan uitgegaan dat de totale afzet op de markt van veerdiensten naar Schierland gelijk blijft.

Een econoom doet de volgende uitspraken over de matrix:

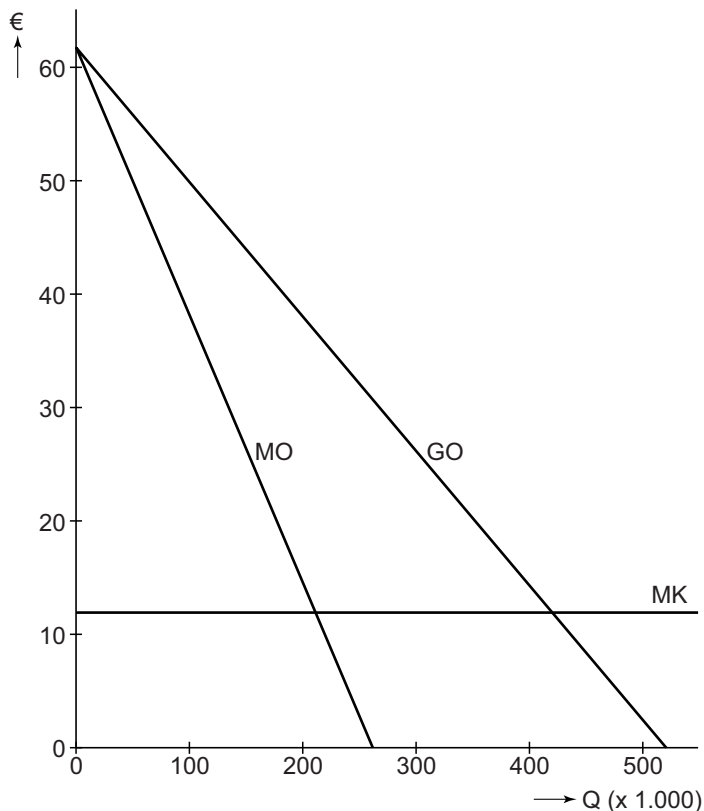
- “Als de veerdiensten op basis van deze matrix een besluit nemen, heeft dat voor beide negatieve gevolgen voor de omzet.
- Daarom verwacht ik dat ze zullen proberen om een prijsafspraken te maken, ook al is dat verboden.”

Gebruik bron 2.

- 3p 4 Bepaal de dominante strategie van beide veerdiensten en geef op basis daarvan een verklaring voor de uitspraken van de econoom.

Opgave 1

bron 1 bedrijfseconomische gegevens van Ferrygood

$$P = -0,12Q + 62,4$$

$$MO = -0,24Q + 62,4$$

$$TK = 12Q + 2.000$$

- P = prijs van een retourticket in euro's
 Q = gevraagde hoeveelheid retourtickets in duizendtallen
 GO = gemiddelde opbrengst (P)
 MO = marginale opbrengst
 MK = marginale kosten
 TK = totale kosten in duizenden euro's

bron 2 matrix van marktaandelen op basis van afzet (in procenten)

		<i>Budgetboot</i>	
		prijs gelijk	prijs verlagen
Ferrygood	prijs gelijk	68 ; 32	59 ; 41
	prijs verlagen	76 ; 24	68 ; 32

Opgave 2

Parade van Pen

Uit een economisch rapport, 2012:
In de periode 1975-2010 is zowel het inkomen als de inkomensongelijkheid in Nederland flink toegenomen. De toename van het inkomen is onder andere veroorzaakt door een stijging van de gemiddelde arbeidsproductiviteit. De inkomensongelijkheid is bij het secundair inkomen in de betreffende 35 jaar minder toegenomen dan bij het primair inkomen. Dat heeft onder andere te maken met de invloed van het Nederlandse stelsel van inkomstenbelasting.

- 2p 5 Noem twee mogelijke oorzaken voor de stijging van de gemiddelde arbeidsproductiviteit.
- 1p 6 Heeft de inkomstenbelasting in Nederland in de periode 1975-2010 een nivellerend of denivellerend effect op het secundair inkomen gehad? Citeer een zin uit het economische rapport waaruit dat blijkt.
- Gebruik bron 1.*
- 2p 7 Welke inkomensbegrippen moeten bij (A), (B) en (C) worden ingevuld om een economisch juiste tabel te krijgen? Maak een keuze uit:
- belastbaar inkomen
 - bruto-inkomen
 - overdrachtsinkomen
 - primair inkomen
 - secundair inkomen

In 1971 bedacht de econoom Jan Pen een aansprekende manier om de inkomensverdeling in beeld te brengen: de parade van Pen (bron 2). Dat is een stoet van reuzen en dwergen die in één uur passeert. Mensen met een laag inkomen worden weergegeven als dwergen en zij lopen voorop. Mensen met een hoog inkomen worden weergegeven als reuzen en zij sluiten de stoet. De eerste minuut van de stoet is er niets te zien. Een van de toeschouwers legt uit: “De eerste mensen lopen onder de grond omdat ze een negatief inkomen hebben.” Zijn buurvrouw reageert: “Ik heb meer schulden dan spaargeld dus een negatief vermogen, maar wanneer heeft iemand een negatief **inkomen**?”

- 1p **8** Uit bron 2 blijkt dat een groep mensen een negatief inkomen heeft.
Leg uit dat iemand een negatief inkomen kan hebben.

Gebruik bron 2.

- 1p **9** Bereken het inkomen van de reus met een lengte van 7,09 meter.

Gebruik het economische rapport aan het begin van de opgave en bron 2.

- 2p **10** Maak van de onderstaande tekst een economisch juiste redenering.
Indien het inkomen van een persoon precies gelijk is aan het gemiddelde inkomen van 2010 passeert deze persoon na ...(1)... minuten.
Omdat de inkomensverdeling in 2010 ...(2)... is dan in 1975, valt te verwachten dat de persoon met een gemiddeld inkomen in 2010 ...(3)... zal passeren dan in 1975.

Kies uit:

bij (1) 30 / 37

bij (2) minder scheef / schever

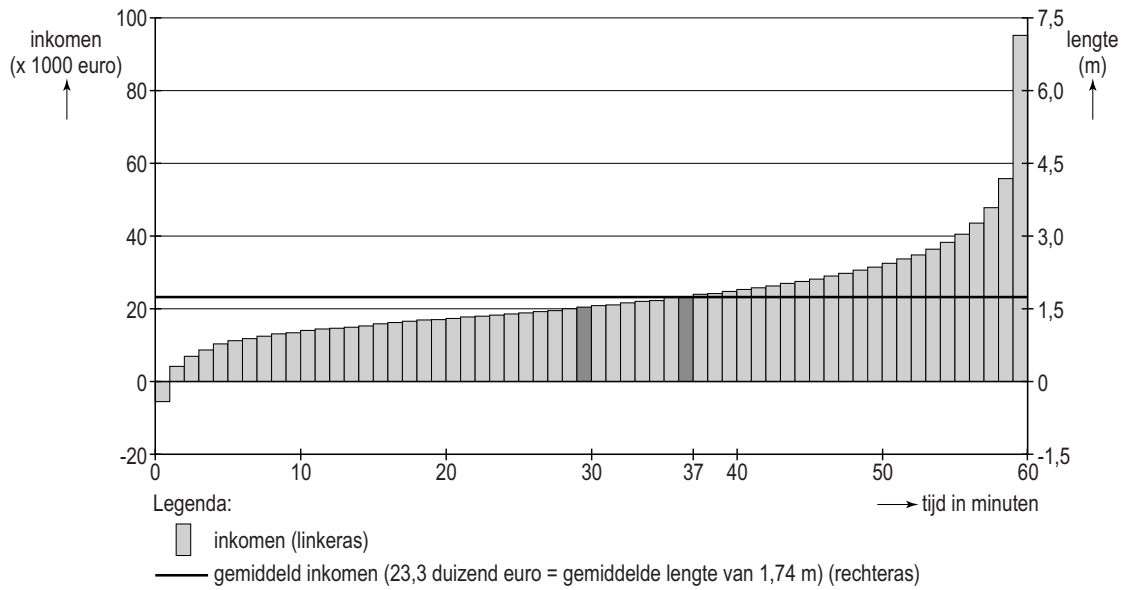
bij (3) eerder / later

Opgave 2

bron 1 samenstelling inkomen in Nederland, 2010

	totaal bedrag
	<i>mln euro</i>
Inkomen uit arbeid	296.472
Inkomen uit onderneming en vermogen	17.494
....(A)....	313.966
Uitkeringen inkomensverzekeringen	80.787
Uitkeringen sociale voorzieningen	12.833
Overige persoonsgebonden overdrachten	2.886
....(B)....	96.506
Premies inkomensverzekeringen	77.466
Premies ziektekostenverzekeringen	44.979
Belastingen op inkomen en vermogen	43.666
Totale heffing	166.111
(A) + (B) – Totale heffing =(C)....	244.361

bron 2 Parade van Pen in 2010

Toelichting

- De lengte van een persoon is evenredig aan zijn of haar inkomen.
- Het gemiddelde inkomen van € 23.300 van een persoon is precies gelijk aan de gemiddelde lengte van 1,74 meter van die persoon.
- De parade duurt 60 minuten.

Opgave 3

Zorgwekkende kosten

In een land is iedere inwoner verplicht verzekerd tegen ziektekosten van basiszorg. Die verplichting zorgt ervoor dat averechtse selectie bij ziektekostenverzekeringen wordt voorkomen. Een zorgverzekeraar mag mensen met een hoog gezondheidsrisico niet uitsluiten: ieder moet onder gelijke voorwaarden geaccepteerd worden voor de basiszorgverzekering.

- 2p 11 Leg uit hoe door het optreden van averechtse selectie de premies van ziektekostenverzekeringen kunnen stijgen.

Zorgverzekeraars zoeken via de aanvullende verzekering naar manieren om goede risico's aan te trekken (risicoselectie) waarmee ze de uitgaven aan ziektekosten hopen te beperken.

Gebruik bron 1 bij de vragen 12 en 13.

- 1p 12 Kies één van beide zorgverzekeraars en leg uit hoe de voorgenomen maatregel kan leiden tot risicoselectie.

- 2p 13 Zal de aanvullende verzekering van Vizaget de solidariteit tussen verzekerden bevorderen of juist verminderen? Licht het antwoord toe.

Ondanks pogingen van zorgverzekeraars om de uitgaven aan ziektekosten te beperken zijn deze kosten in de periode 2001-2011 bijna verdubbeld. Vergrijzing en technologische ontwikkelingen worden als oorzaken genoemd. Dat is opvallend omdat technologische ontwikkelingen doorgaans kostenvoordelen opleveren.

- 2p 14 Leg uit hoe technologische ontwikkelingen in de gezondheidszorg tot toenemende uitgaven aan ziektekosten kunnen leiden.

Gebruik bron 2 en 3.

- 2p 15 Bereken de reële stijging van de uitgaven aan de gezondheidszorg in 2011 ten opzichte van 2001.

In een actualiteitenprogramma reageert een gezondheidseconoom op de ontwikkelingen. “De uitgaven aan ziektekosten stijgen omdat er sprake is van *moral hazard* (risico op moreel wangedrag) bij verzekerden. Een manier om *moral hazard* te beperken is het verhogen van het eigen risico. Ik zal uitleggen hoe dat zit. Tevens zal ik een andere maatregel toelichten die *moral hazard* in de gezondheidszorg kan beperken”

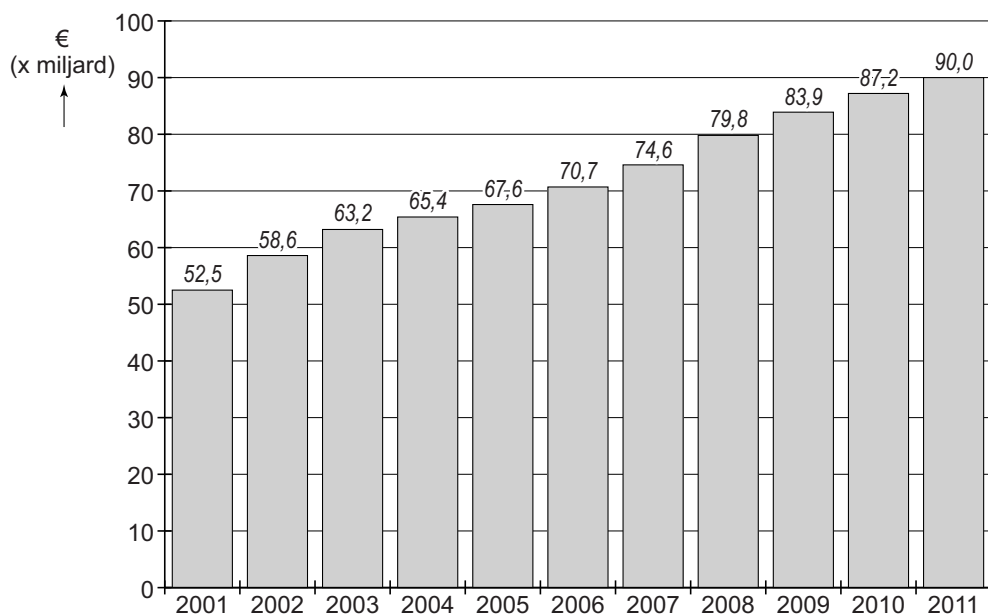
- 3p 16 Schrijf het vervolg van de reactie van de gezondheidseconoom. Hierin moeten de volgende aspecten aan de orde komen:
- Een uitleg waaruit blijkt dat het verhogen van het eigen risico een manier is om *moral hazard* bij verzekerden te beperken.
 - Een andere maatregel dan de invoering van het eigen risico, met uitleg hoe daarmee *moral hazard* bij verzekerden kan worden beperkt.
- Gebruik ongeveer 50 woorden.*

Opgave 3

bron 1 voorgenen maatregelen van twee zorgverzekeraars om de uitgaven aan ziektekosten te beperken

zorgverzekeraar	voorgenomen maatregel
Benadis	Benadis laat nieuwe klanten online een vragenlijst invullen. Verzekerden die een gezonde levensstijl weergeven krijgen een cadeau naar keuze of een premiekorting op hun aanvullende verzekering.
Vizaget	Vizaget introduceert een no-claimkorting voor de aanvullende verzekeringspakketten. Indien een verzekerde in een jaar geen vergoeding voor gemaakte ziektekosten claimt, krijgt hij het jaar daarop een no-claimkorting.

bron 2 uitgaven aan gezondheidszorg

bron 3 prijsindexcijfers van uitgaven gezondheidszorg (2001 = 100)

2002	102,3	2007	114,6
2003	104,7	2008	117,3
2004	107,1	2009	120
2005	109,5	2010	122,7
2006	112	2011	125,5

Opgave 4

Slaat accijns een deuk in een pakje boter?

uit een krant, oktober 2011
Denemarken is het eerste land dat accijns op verzadigd vet invoert. Door deze belasting is verzadigd vet nu een stuk duurder. En dat geldt voor alle verzadigde vetten, of ze nu in koekjes of in melk zitten. De Deense overheid hoopt met de belasting te bewerkstelligen dat er minder verzadigde vetten worden geconsumeerd. Zo moeten overgewicht en hart- en vaatziekten bij de Deense bevolking worden tegengegaan.

- 2p 17 Leg uit hoe door invoering van accijns op vet de negatieve externe effecten van de consumptie van verzadigde vetten kunnen afnemen.

Boter bevat verzadigde vetten. De Deense overheid heeft met de invoering van accijns op vet als doelstelling de consumptie van boter met minimaal één derde te beperken. Stel dat in Denemarken de prijs van een kilo boter vóór invoering van de accijns € 4 bedraagt.

Gebruik bron 1 bij de vragen 18 en 19.

- 3p 18 Laat met een berekening van de nieuwe evenwichtshoeveelheid zien dat de doelstelling van de Deense overheid wordt bereikt.

- 2p 19 Bepaal de hoogte van de accijns en bereken voor hoeveel procent die uiteindelijk is doorberekend in de nieuwe consumentenprijs.

Gebruik bron 2.

- 2p 20 In welke grafiek geeft het grijze vlak de omvang van de accijnsopbrengst voor de Deense overheid juist weer?

Een gedragseconoom is tegen de accijnsheffing en doet de volgende uitspraak: “Consumenten zijn geen robots die alleen reageren op de prijs; ze laten zich ook leiden door emoties en gewoontes.”

- 2p 21 Maak van de onderstaande tekst een economisch juiste redenering. De gedragseconoom schat de invloed van de prijs op de vraag naar boter zwakker in dan de Deense overheid en gaat dus uit van een ...(1)... prijselastische vraag. De vraaglijn zal daarom ...(2)... verlopen dan in bron 1 is weergegeven. In dat geval zal er een hoger percentage van de accijns worden doorberekend in de consumentenprijs en wordt de doelstelling van de overheid om de consumptie van boter met minimaal één derde te beperken ...(3)... bereikt.

Kies uit:

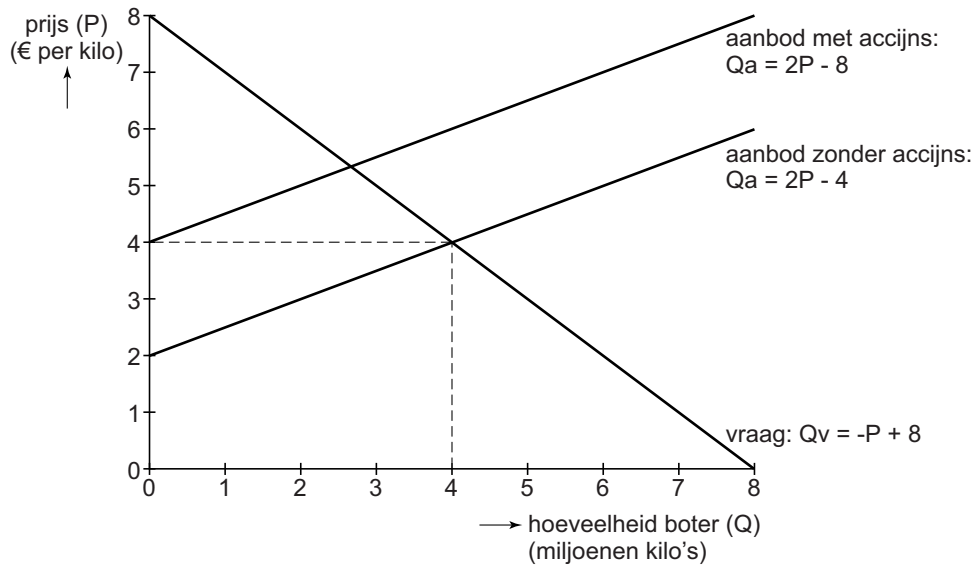
bij (1) meer / minder

bij (2) minder steil / steiler

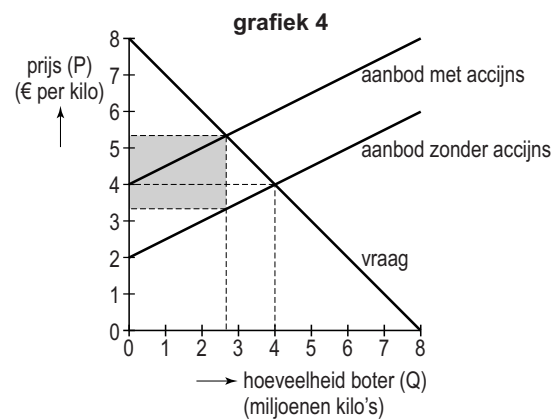
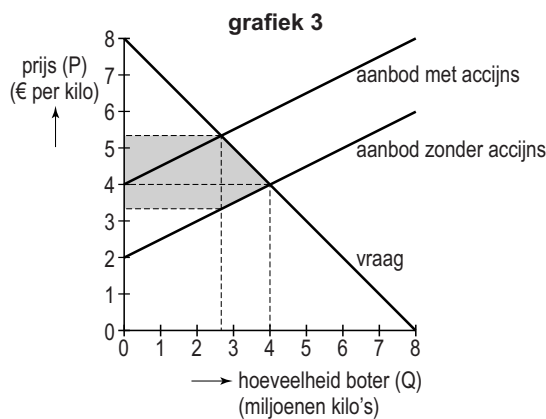
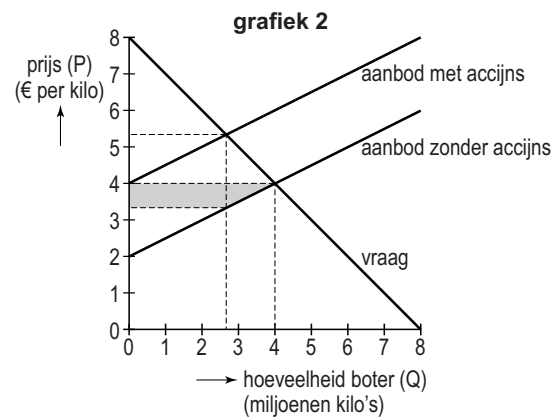
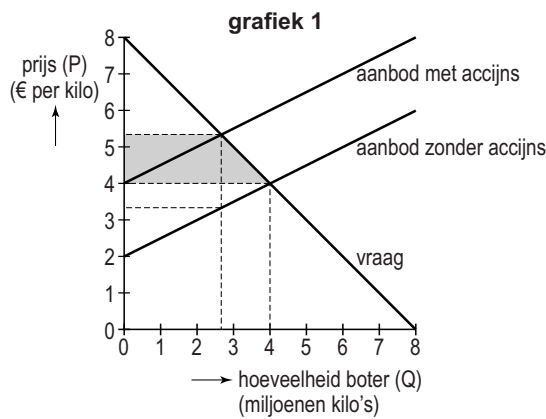
bij (3) eerder / niet

Opgave 4

bron 1 botermarkt in Denemarken

bron 2 antwoordmogelijkheden bij vraag 20

Opgave 5

In India is het niet alles goud wat er blinkt

De afgelopen tien jaar heeft de Indiase economie zich snel ontwikkeld. Maar door onder andere afnemend consumentenvertrouwen is de conjunctuur omgeslagen en behoort India nu tot de economisch meest kwetsbare landen. Zo heeft de economie last van oplopende inflatie, een tekort op de lopende rekening van de betalingsbalans en kapitaalexport naar de Verenigde Staten (VS).

Volgens de Indiase regering hebben de automatische stabilisatoren, zoals de ingevoerde werkloosheidsuitkeringen, onvoldoende dempende werking op de conjunctuur en moeten er nieuwe maatregelen worden genomen.

- 2p 22 Leg uit dat het consumentenvertrouwen een conjunctuurindicator is.
- 2p 23 Leg uit hoe werkloosheidsuitkeringen een dempende werking kunnen hebben op een neergaande conjunctuur.
- 2p 24 Leg uit hoe oplopende binnenlandse inflatie kan leiden tot verslechtering van het saldo op de lopende rekening van de betalingsbalans.

Om zich te beschermen tegen de oplopende inflatie importeren veel Indiase burgers goud en gouden sieraden uit de VS. De Indiase regering vindt dat onwenselijk en heeft importbeperkende maatregelen op goud en gouden sieraden aangekondigd. Over deze onderwerpen wordt in India druk getwitterd (zie bron 1).

Gebruik bovenstaande tekst en bron 1.

- 3p 25 Maak de onderstaande zinnen economisch correct.
Import van gouden sieraden wordt geboekt als ...(1)... op de ...(2)... van de betalingsbalans van India.
De tweet van Balamani laat zien dat er bij Indiase burgers sprake is van ...(3)....
Chudamani geeft in zijn tweet aan dat door de hoge inflatie de ...(4)... waarde van zijn spaargeld ...(5)....
Kies uit:
bij (1) ontvangsten / uitgaven
bij (2) kapitaalrekening / lopende rekening
bij (3) moral hazard / risico-avers gedrag
bij (4) nominale / reële
bij (5) daalt / stijgt

Naar aanleiding van een krantenbericht (bron 2) doet een Indiase econoom een oproep aan de Indiase regering om af te zien van de importbeperkende maatregelen op goud en gouden sieraden. Hij stelt: “De renteverhoging in de VS zal gevolgen hebben voor de wisselkoers van de dollar in roepies, waardoor uiteindelijk Indiase burgers nog meer voor goud en gouden sieraden uit de VS moeten gaan betalen.”

Gebruik bron 2.

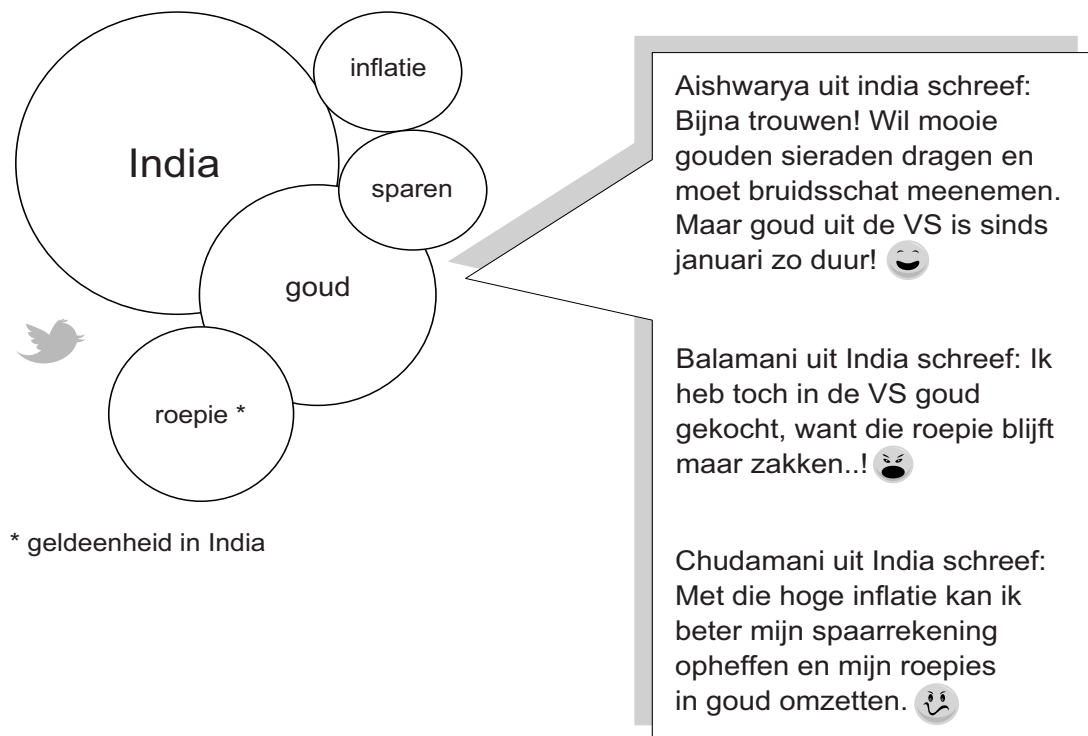
- 3p 26 Leg uit hoe de renteverhoging in de VS ertoe kan leiden dat goud en gouden sieraden uit de VS voor kopers in India duurder worden.
Gebruik ongeveer 60 woorden.

Opgave 5

bron 1 twitter en de goudprijs

In onderstaand figuur worden de meest voorkomende onderwerpen in tweets van Indiase burgers grafisch weergegeven ('trending topics'). Hoe groter de cirkel, des te vaker komt het onderwerp in tweets voor.

Een aantal tweets van Indiase burgers met daarin het woord 'goud' zijn weergegeven.

bron 2 uit een krant...

Fed verhoogt rente in VS

Na jaren van renteverlagingen heeft de centrale bank (Fed) van de Verenigde Staten aangekondigd de rente te verhogen.

De Amerikaanse economie is herstellende van de kredietcrisis en volgens de voorzitter van de Fed is stimulering via een lage rente niet meer nodig.

De voorzitter verwacht dat de renteverhoging zal leiden tot kapitaalimport vanuit landen zoals India.